

Revisant les activitats falleres en els centres de Secundària

Ricard Huerta, Loli Soto i Ricard Ramon Camps

Universitat de València

RESUM: Els centres educatius valencians construeixen, abans del 19 de març, la seua pròpia falla. D'aquesta manera, els centres educatius integren la festa en la programació de les seues activitats curriculars. Ací, no existeixen els conceptes d'artista faller ni tan sols el de comissió de falla. Els valors socials i artístics de la festa s'incorporen de manera transversal als programes docents. N'és un exemple el de la Falla d'Escuela 2 de la Canyada (Paterna).

PARAULES CLAU: centres educatius, falles escolars, experiències.

ABSTRACT: Many Valencian schools build a *falla* monument before March 19, which is called "the school *falla*", thus incorporating the Falles festival into the syllabus of their curricular activities. In this context, the figure of a *faller* artist or even a *falla* committee does not exist. The inherent social and artistic values are thus included as cross-curricular issues in the educational programs. An outstanding example is the Falla d'Escuela 2 in La Canyada (Paterna).

KEYWORDS: school, education, Falles festival, experiències.

Data de recepció: 10-11-2012. Data d'admissió: 18-12-2012.

La construcció del monument faller en les falles convencionals sol ser una activitat realitzada per professionals artesans, els artistes fallers. De vegades, els integrants de les comissions falleres també s'impliquen directament en l'elaboració de l'escultura. Quan aquest esquema arriba al centre educatiu no hi ha ni "artistes fallers" ni "comissions de falla". Sol ser algun professor el responsable, assessor, dissenyador i dinamitzador de l'esdeveniment, qui implica un grup d'alumnes per construir la falla. Aquestes dinàmiques participatives s'introdueixen de manera molt natural en escoles i instituts a causa de l'espenta social i cultural que adquireix la celebració de la festa.

Una vegada la falla ha entrat en el centre educatiu, tot el que succeeix a partir d'aquesta integració i hi està vinculat (*plantà, mascletà, cercavila, vestuari, gastronomia, etc.*) monopolitza durant unes setmanes l'activitat lúdica i artística que genera el mateix centre. És en aquest àmbit d'actuació on podem introduir components molt positius que seran la base de la nostra proposta: socialització, treball en equip, col·laboració d'alumnat de diferents edats, fins i tot participació de pares (dissenyadors, artistes, fusters) que també assessoren el treball de construcció de la falla. Un cas molt cridaner d'aquest plantejament integrador és el de la Falla d'Escuela 2 de la Canyada (Paterna, l'Horta), cas que incorporem en aquest estudi.

Disposem, per tant, d'un element de cultura visual de primer ordre en una activitat que pren caràcter curricular per la transversalitat

de la seua argumentació. Professorat i alumnat participen en una acció artística en què les formes, els colors, les textures, les construccions i el disseny del conjunt, s'emmarquen en un missatge que sol tindre també un rerefons crític (social, cultural, ecològic, etc.). Tots aquests aspectes els plantejem com una oportunitat pedagògica la dimensió educativa i artística de la qual hem d'aprofitar.

La nostra interpretació de les arts visuals i de la cultura visual en general (és a dir, els referents culturals, socials, formals i identitaris dels artefactes visuals) va més enllà dels aspectes procedimentals que han sigut, tradicionalment, els més vinculats a l'educació artística. Proposem una anàlisi dels artefactes visuals basat en les aportacions que durant dècades han divulgat els estudis culturals en l'àmbit anglosaxó, i que recentment estan molt presents en els treballs d'investigadors com Kerry Freedman, Paul Duncum, Nicholas Mirzoeff o, en un àmbit més pròxim, Fernando Hernández o Imanol Aguirre. Dins d'aquests paràmetres, analitzar les activitats falleres es converteix en un atractiu exemple del que suposa la mescla entre la cultura popular i les manifestacions culturals escolars que estan en la frontera dels marges curriculars. De fet, aquesta activitat és un fenomen local amb repercussions que superen les fronteres geogràfiques.

Amb el nostre article pretenem donar a conèixer la rellevància de les activitats didàctiques relacionades amb les falles que es desenvolupen en els centres de secundària de les comarques valencianes. La nostra experiència en instituts de Secundària on es duen a terme manifestacions culturals en aquest sentit servirà per a exposar, des de la pràctica, alguns elements educatius, socials i culturals que, al nostre entendre, destaquen per l'aportació de valors i pràctiques molt positives dins de l'entramat dels centres educatius. Les Falles són una manifestació cultural de primer ordre en el calendari festiu valencià. La seua presència en les escoles i els instituts ja és habitual des de fa un parell de dècades. Ningú ha posat fre a aquesta "invasió fallera" en els centres educatius. Al contrari: pares, educadors i alumnat han donat suport a aquesta presència que ja

pràcticament és d'ordre institucional. Lluny de considerar-ho un element de distorsió en l'activitat habitual, el professorat ha inclòs en l'àmbit curricular aquesta celebració. Els professors de plàstica i arts visuals tenen un paper fonamental en el desenvolupament de la proposta, ja que el procés requereix una aportació i un consens d'idees, per a posteriorment dur a terme la construcció del monument faller, que finalment serà cremat com a festeig de l'arribada de la primavera. La part lúdica es complementa amb un aspecte de crítica que pot contenir elements diversos (des de reivindicacions ecologistes fins a protestes per actuacions concretes de professors). Tot aquest entramat, impensable en un altre lloc geogràfic, ja és una realitat en els centres educatius valencians. Va arribar i es va instal·lar còmodament en col·legis i instituts. Creiem que convé començar a investigar-lo, tant per a entendre'l i difondre'l, com per a millorar la seua aportació en àrees tan precàries com l'educació artística.

Tal com ja apuntàvem en ocasions anteriors (Huerta, 2005a; 2005b), els artefactes visuals que no entren dins dels formats artístics per excel·lència (dibuix, pintura, escultura, gravat) continuen en certa manera marginats de les experiències educatives, la qual cosa no deixa de ser una mostra palpable del concepte modern encara vigent entre bona part dels professionals de l'educació artística. Tal com succeeix en la pràctica docent, l'acostament a totes les parcel·les de la cultura visual (en aquest cas serien les falles) no troba el territori adequat per a refermar un model ampli en el qual pogueren convergir totes les dinàmiques emergents. Tenint en compte la situació d'enrarament en la qual estem, quina posició hem de prendre els professors d'educació artística?, quin paper han de tenir en els nostres projectes curriculars els interessos del nostre alumnat?, quins artefactes visuals han de configurar els territoris sobre els quals plantejar els nostres models?, fins a quin punt podem establir distàncies i marques entre les obres mestres de l'art i els productes de la cultura popular?, quines estratègies podríem plantejar per a activar la nostra presència en les noves polítiques educatives?, quan i de quina

manera convé començar a modificar els actuals esquemes per a ampliar les zones d'introducció de l'educació artística?

Volem reivindicar un major interès cap a aspectes de la cultura partint d'un nivell molt més pròxim, atenent en aquest cas la presència de la festa de les Falles en l'imaginari de l'alumnat valencià. Tractant-se d'una temàtica molt local com pot ser la festivitat de les Falles, això ens permetrà endinsar-nos en territoris liminars que finalment condueixen a una curiosa trobada amb la creació artística que duen a terme algunes persones i col·lectius del nostre entorn. No perdem de vista que artistes de la talla de Pinazo, Sorolla, Renau, Ballester, Segrelles, Benlliure, Lozano, Mateu, Miquel Navarro, Carmen Calvo, Genovés, Alfaro, Boix, Mariscal, Armengol, Carme Vidal, Artur Heras, etc., han desenvolupat peces en què reflecteixen el món de les Falles, la qual cosa ens pot ajudar a crear un entramat més artístic sobre aquesta tradició popular. Entre les temàtiques per les quals han optat els diferents artistes que han tractat el tema faller dominen aquelles referències convencionals al·lusives a certs aspectes de la festa: el foc, el monument, la gastronomia peculiar, la vestimenta, els tòpics, els focs artificials, les desfílades i moltes més qüestions. La crítica i la ironia (que també resulten essencials en la festa fallera) estan en la base de moltes d'aquestes obres. La sàtira àcida ens recorda que formem part de la tradició mediterrània. Amb aquests interessos i tenint en compte el poc coneixement que es té de la tradició de les Falles més enllà dels límits geogràfics valencians, hem optat per accentuar en el nostre treball dos aspectes fonamentals: destacar la importància de les Falles com a manifestació cultural amb rang històric i posteriorment estudiar un cas emblemàtic com és la falla del col·legi Escuela 2 de Paterna.

Les falles, cultura visual d'arrel popular, del carrer a l'aula

Pràcticament totes les festes populars posseeixen una profunda representació de caràcter visual que es desenvolupa en els entorns

públics i els espais quotidians de la vida urbana o rural, habitualment als carrers o en espais i instal·lacions de caràcter cívic o religiós obertes a la comunitat social que desenvolupa aquest acte festiu. Això converteix les manifestacions festives en tot un referent dins de la cultura visual de la col·lectivitat social que representa, ja que aquest component visual és també un component d'identitat pròpia, de representació i identificació d'una història de vida i una cultura compartida que es manifesta públicament en el zenit de la celebració festiva i en l'art popular produït en el marc d'aquesta festa. De vegades, el mateix art popular es converteix en el protagonista essencial de la festa, aquest és el cas de les Falles de València.

Començarem un breu recorregut per l'origen i significat de la festa fallera abans d'entrar a valorar les possibilitats i capacitats de la seua implicació en l'educació artística reglada, demostrant d'aquesta manera la necessitat d'aquesta presència en les aules d'art i les enormes possibilitats presents en aquesta festa per a desenvolupar activitats artístiques. Destacarem sobretot els aspectes artístics i estètics d'aquesta festa, que són òbviament els que més interessin en la nostra disciplina.

Comencem pels seus orígens històrics, segons pareix, a partir de la segona meitat del segle XVIII almenys, ja es pot documentar l'existència de falles. Concretament hi ha referències i documentació des de l'any 1740 que ho confirmen. En l'actualitat hi ha tres grans corrents o interpretacions historiogràfiques respecte a l'origen històric de la festa fallera. Una d'aquestes situa l'origen en les seues arrels més populars i tradicionals, atribuint-ne la creació a una celebració promoguda pel Gremi de Fusters, en honor del seu patró, sant Josep. Altres investigadors ens parlen d'un origen de caràcter ritual d'anunci de la primavera i amb intencions de propiciar la fertilitat. Finalment, un últim grup d'investigadors relaciona aquesta festa amb el Carnestoltes i la Quaresma (Ariño, 1992)

Més enllà de qualsevol discussió historiogràfica, a nosaltres ens interessin les Falles tal com se celebren en l'actualitat, en el seu vessant

de cultura visual popular, de festa de carrer els valors i recursos plàstics de la qual poden traspasar-se a l'aula. Aquest esperit de festa d'arrel popular i de carrer es viu des dels seus primers moments, més fins i tot que en l'actualitat, on es percep un cert estancament i rigidesa, potser per l'excessiva presència institucional en la festa. Hui sabem que aquesta festa va ser organitzada i promoguda en els seus inicis per col·lectius de veïns anònims i no per corporacions o gremis, com en algun moment s'havia arribat a plantejar: "[...] la víspera de San José era, desde el primer momento, una práctica ritual organizada y celebrada fundamentalmente por las clases populares («que pierden jornales») de una determinada barriada y a la que algunas manos de las clases medias imprimieron desde mediados del XVIII una fisonomía, un desarrollo y una ejecución más elaborados en los que era fundamental la técnica del especialista, del carpintero" (Ariño, 1992: 62).

És important destacar el sentit material de la festa, és a dir, el centre de la festa el constitueix un objecte artístic al voltant del qual giren i es desenvolupen progressivament tota una sèrie d'actes i esdeveniments de caràcter social i de cultura popular que envolten el monument efímer. Com ens assenyala el professor Antonio Ariño en la cita anterior, aquestes primitives falles constituïen manifestacions tècnicament tosques i poc desenvolupades, però, això sí, mantenien una certa estructura espontània que, amb la progressiva participació dels artesans i especialistes fins a arribar a la seua professionalització actual, es va anar perdent. Fins a cert punt, aquest primitiu grau d'espontaneïtat de l'art de les falles, tamisat i reconduït cap al seu vessant més creatiu per la labor del professional de l'educació artística, està encara present en les falles desenvolupades pels alumnes en les aules de centenars de centres d'educació secundària de tot el territori valencià.

Les falles, enteses ara únicament com l'objecte material o monument, posseeixen en l'actualitat una estètica determinada molt definida i característica, que ha acabat imposant-se com una llosa dogmàtica, una certa dictadura estè-

tica que impedeix, tret de molt comptades excepcions, qualsevol indicatiu de canvi, innovació o reconducció creativa, potser per por de posar en perill les estructures estables d'una festa que s'ha convertit en una rígida institució, trencant per complet aquella primitiva creació espontània popular dels seus orígens, a la qual féiem referència. Cal no oblidar tampoc que és en l'actualitat tota una estructura econòmica i d'atracció turística de primer ordre, entramat temorós que qualsevol indicatiu de canvi pugui posar en perill també aquesta estabilitat econòmica. Òbviament, l'activitat en les aules s'allibera d'aquests condicionants i, com veurem posteriorment, permet un grau de creativitat i desenvolupament artístic moltes vegades insospitat, desconegut, ignorat i fins i tot menyspreat, que supera en alguns aspectes l'anquilosada i rígida estètica fallera actual.

Però quin és el procés històric que acosta les falles cap al punt en el qual estan actualment? Les falles actuals deriven de tot un procés de canvi i evolució desenvolupat al llarg de tot el segle xx a la ciutat de València, que s'estendrà posteriorment a tot el seu àmbit d'influència. En aquest procés evolutiu es donen diverses etapes. Una primera etapa va des del 1901 al 1920, i es caracteritza per la consolidació de la falla com a element artístic i amb un clar contingut estètic. Es tracta d'un moment de creixement progressiu i és també el moment en el qual s'iniciarà la dictadura estètica marcada per la política de premis. S'implanten els premis des dels organismes oficials, que en un primer moment afavoreixen i estimulen el desenvolupament dels monuments, permetent també la instauració de tota una indústria professional artesana entorn del món de la creació de falles, però resultaran absolutament demolidors per al desenvolupament de la creació i la llibertat artístiques, imposant una determinada concepció estètica que es manté vigent fins hui mateix. Una concepció estètica que afortunadament els nostres alumnes desafien en les aules amb la complicitat d'uns professionals excel·lents.

La segona etapa de desenvolupament, que comprén els anys vint i trenta del segle xx, consolida tot el procés anterior i dibuixa una

fisonomia de les falles que ja en poc o res difereixen de les actuals. Es tracta d'un moment de creixement i expansió espectaculars de la festa, tant a la mateixa ciutat de València com als pobles de l'àrea metropolitana, fins i tot molt més enllà. Sorgeix la celebració de la festa al llarg de tota la setmana, la jerarquització dels monuments en categories i seccions, i la relaxació dels temes crítics, que passen a convertir-se en crítica amable i s'allunyen de la duresa i el desvergonyiment dels seus inicis, una de les característiques més definitòries en aquells primers moments i que va arribar a provocar inclús situacions d'escàndol i censura. És a partir d'aquest moment quan la festa es desenvolupa en la seua faceta d'atractiu turístic amable i on l'estètica d'arrel *kitsch* comença el seu inqüestionat regnat en el món faller.

Actualment, la festa fallera ha aconseguit límits insospitats respecte a la seua difusió, creixement i importància social i econòmica, convertida en un potent motor turístic de la ciutat, que com hem vist llosa qualsevol intent de canvi i perpetua unes maneres de fer que, distant molt de ser completament negatius, tenen unes possibilitats immenses de desenvolupaments culturals i, en el nostre cas, artístics, que són constantment desaprovechades. La integració d'aquesta festa, arrelada profundament en la cultura popular dels valencians, en les aules és una d'aquestes possibilitats que alguns professors estan desenvolupant amb gran professionalitat, esforç extra i esperit voluntarista.

És fonamental integrar la cultura pròpia i la cultura popular local en els currículums dels centres d'ensenyament, perquè hi haja un camí bidireccional de la societat a l'aula i de l'aula a la societat. I si en aquest cas presentem una experiència concreta respecte a les falles, pot i ha de ser aplicable a qualsevol manifestació de cultura i art popular. La cultura popular és tan rica àmplia i diversa que tots els professionals de l'educació podríem posar i proposar ara mateix exemples de projectes i activitats d'integració en les nostres aules, que poden i han de conviure amb la resta d'objectius didàctics de l'educació artística, encara que siga una vegada a l'any.

La sostenibilitat i l'ecologia des de l'òptica de la falla d'Escuela 2

Entre les prioritats d'Escuela 2 com a centre educatiu en el qual estan implicades diferents sensibilitats i col·lectius, destaquen la defensa de la sostenibilitat com a vertadera opció de canvi. Ens hem d'acostumar a la paraula i concepte *sostenible*, perquè en la seua arrel està la vertadera idea de solidaritat. No podem oblidar que el respecte a la nostra terra, al medi ambient, té arrels socials i econòmiques: com l'art i com la llibertat de les persones i dels pobles. Comencem el recorregut per l'experiència de la falla d'Escuela 2 explicant el projecte en el qual ens basem per a desenvolupar l'activitat.

El col·lectiu d'Escuela 2 dóna suport a la idea de l'art com a llenguatge eina per a reivindicar el respecte als drets humans i, en especial, al dret de les persones i els pobles a la seua terra, la seua cultura, les seues arrels i la seua llibertat. Es tracta d'un col·lectiu de persones interessades en el reciclatge creatiu, el medi ambient, l'art... En Escuela 2 s'organitzen tallers on s'ensenyen les tècniques necessàries per a la confecció d'objectes d'utilitat o artístics a partir de material en desús, ajudant així a augmentar la consciència de la necessitat de conservar el medi ambient. Es tracta d'una escola multidisciplinària que intenta comprendre el món amb l'ajuda de l'art i les seues manifestacions més contemporànies. En Escuela 2 es treballa sobre qüestions que ens afecten a tots i totes, com ara la identitat, la sexualitat, la relació amb la natura i el planeta Terra, la ciutat com a entitat vital i de convivència, el nostre cos, la comunicació, la incomunicació... És un espai per a la reflexió dins de l'aula i fora, que intenta complementar els ensenyaments transversals de l'educació obligatòria a través de les múltiples visions i opinions que ens ofereixen els artistes en les seues obres.

En Escuela 2 es planteja una anàlisi de les diferents maneres de fer art i educació a la recerca d'un model pedagògic útil i compromés, utilitzant la pluralitat de les manifestacions artístiques contemporànies com a plataforma des

de la qual contribuir a la creació d'un nou sentit social des de l'escola. La vinculació entre art i educació, des d'una aplicació transversal, permet introduir les pràctiques artístiques en l'aula tal com succeeixen fora d'aquesta, és a dir, amb una implicació activa en problemàtiques de tot tipus.

Es tracta d'explorar alternatives a les actuals rutines de l'Educació Infantil, Primària i Secundària Obligatoria, i per això es considera important afavorir la creació d'experiències educatives que plantegen altres maneres de relacionar-se amb l'art contemporani, la societat i l'escola. D'ací sorgeix la proposta de realització d'una falla en el centre escolar amb l'ajuda de tots els membres de la comunitat educativa com a projecte cooperatiu i de participació fonamentat en la sostenibilitat. Aquest projecte està basat en una concepció àmplia de l'educació i en la consideració de l'art contemporani com a ferramenta a través de la qual es pot complementar l'ensenyament de les matèries transversals. Compta amb la participació i la iniciativa de la totalitat dels membres de la comunitat escolar. És interactiu, perquè potència l'intercanvi d'experiències entre les diferents etapes i sectors. També és dinàmic, perquè els seus continguts augmenten, progressen i milloren amb la col·laboració de tots i totes.

Considerem necessari, quan parlem del projecte de la falla SOS (SOSostenibilitat), plantejar un altre tipus de relacionalitat i recuperar la reflexió de John Dewey sobre l'art com a experiència. Des del punt de vista de la relacionalitat: l'art hauria de ser capaç de contribuir a l'enfortiment de les esferes ciutadanes i la participació de subjectes, formes i espais diferents. En realitat, el projecte comprén tots els nivells educatius, des de l'Educació Infantil fins a la Primària i la Secundària Obligatoria. Els objectius del projecte són els següents:

- a. Habituar l'alumnat al contacte habitual amb obres d'art.
- b. Crear hàbits d'enteniment i respecte a la creació artística.
- c. Entendre el patrimoni cultural com un fet viu i propi.

- d. Apreciar la diversitat com a font de riquesa intel·lectual.
- e. Acostar a l'alumnat les inquietuds de la creació actual.
- f. Conèixer les tècniques i tecnologies expressives actuals.
- g. Fomentar la curiositat sobre l'entorn humà.
- h. Afavorir la lliure expressió.
- i. Respectar el treball creatiu.
- j. Aproximar la creació plàstica i visual a l'alumnat.
- k. Formar el gust.
- l. Definir criteris d'apreciació.
- m. Dotar l'alumnat de l'aparell intel·lectual suficient per a emetre juís crítics.
- n. Definir necessitats i possibilitats dels alumnes i les alumnes en cada nivell educatiu.
- o. Crear una metodologia adequada d'acord amb l'apartat anterior.
- p. Organitzar mètodes d'acostament i materials adequats a cada etapa.
- q. Establir un programa coherent que mostre la diversitat i actualitat.

Per a dur a terme aquests objectius és necessari realitzar una planificació. Per a això es crea un programa que permet mostrar amb claredat i qualitat els diferents apartats del projecte. El tema del projecte, la sostenibilitat, és bianual. En el primer any es van plantejar els objectius següents:

- Ajudar els alumnes a contemplar els problemes ambientals socioculturals i econòmics del desenvolupament en la seua globalitat, tenint en compte les repercussions a curt, mitjà i llarg termini, tant per a una col·lectivitat donada com per al conjunt de la humanitat i el nostre planeta.
- Comprendre que no és sostenible un èxit que exigisca el fracàs d'altres.
- Respectar i potenciar la riquesa que representa tant la diversitat biològica com la cultural i afavorir-ne el gaudi.
- La responsabilitat individual. Possibles accions concretes en els més diversos camps, des de l'alimentació fins al transport, passant per la neteja, la calefacció i il·luminació o la planificació familiar.

La falla SOS és un més dels projectes que funcionen durant l'any per a aconseguir aquests objectius. Comença al desembre amb l'elaboració dels esbossos d'idees i la creació de la comissió de falla. Abans del període de vacances d'hivern ha de quedar clar com serà la falla, la maqueta i el pla de treball en les distintes etapes i cursos. Comença la realització a partir del gener en els tallers, classes de plàstica i tecnologia. Culmina amb la Setmana de la Sostenibilitat (setmana anterior a la cremà de la falla, al març).

La primera de les accions consisteix a crear una comissió de falla amb representació del professorat (un professor per etapa i especialista de plàstica i tecnologia) i l'alumnat (dos representants per classe des de tercer de Primària fins a quart d'ESO). Les responsabilitats d'aquest grup de treball són:

- Comunicar el projecte a tota la comunitat educativa.
- Realitzar el seguiment del procés i planificació: consell escolar, claustre, AMPA, gran consell, assemblees de classe/tutories...
- Arreplegar, seleccionar i proposar l'esbós o esbossos que arrepleguen l'opinió i la idea global dels seus participants.
- Realitzar la maqueta i presentar-la a tota la comunitat.
- Establir les necessitats materials i ocupar-se de la ubicació.
- Escriure les cartes per a peticions de material.
- Oferir a tota la comunitat educativa els espais horaris de funcionament dels tallers i les classes.
- Estructurar el treball global tenint en compte l'edat, les capacitats i els interessos.
- Ajudar en el funcionament dels tallers específics de falla.

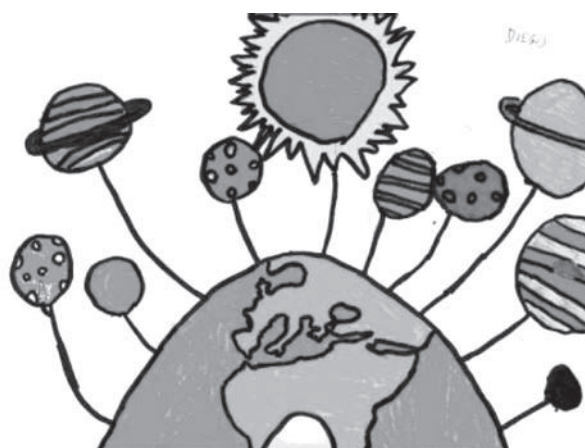
Durant tot el primer trimestre es treballen els continguts al voltant de la sostenibilitat, treball d'aula, tallers... En el mes de desembre s'elabora l'esbós, individual o en grup, amb l'espe-

cialista de plàstica. La selecció està a càrrec de la comissió de falla amb els criteris següents:

- Arreplegar les idees i els dibuixos que més es repeteixen.
- Tenir en compte que ha de ser construïda entre tots i totes, amb la qual cosa ha de tenir graus de dificultat diferents.
- Que tot el treball que es fa es mostra en la festa.
- Triar els ninots, els detalls i les idees que transmeten millor els objectius.
- Reelaborar la nova idea, realitzar un esbós nou i una maqueta.

Dibuix seleccionat entre els projectes presentats per l'alumnat en el concurs d'idees per a la falla del centre.

Un altre dels dibuixos presentats a la comissió de falla sota el lema *La dama de la sostenibilitat*.

Ricard Huerta, Loli Soto i Ricard Ramon Camps

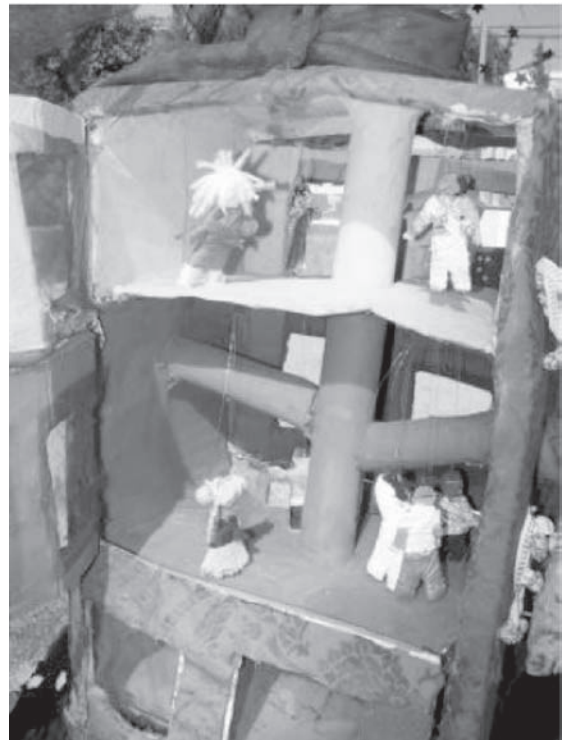
Es va triar un esbós dels seleccionats per la comissió de falla, era un dibuix d'un alumne de sisé de Primària on es veia la terra i la resta dels planetes del sistema solar. Tenia molt de color i semblava que estava molt aconseguit. Els membres del grup es van posar a fer esbossos i van sorgir les primeres idees:

- Volien una figura que tinguera el cap de l'esbós.
- El coll seria un embut on s'arreglegaria l'aigua del planeta.
- El tors estaria compost per tres altures on es representarien els colors del reciclatge: blau, groc i verd.

Cap de la dama de la Sostenibilitat, tal com va quedar construïda a partir de l'ús de materials de reciclatge.

A mesura que anaven construint s'hi afegien o modificaven les peces i els accessoris del personatge. En el tors integraven figures menudes. Al final el personatge representava que el món estava de dol o, millor dit, tots els planetes, en especial la Terra. Quant a l'ús de materials de reciclatge, al principi no estaven molt convençuts, perquè podia no eixir molt bé. Teles, pigments naturals, caixes, periòdics, cola d'empaperar..., però al final, com tots els anys, va quedar una falla digna de veure.

Dins del cos de la dama es van integrar escenes que representaven diferents aspectes de temàtica ecologista.

Cos complet de la figura central de la falla *Sostenibilitat*. La dama és una estructura de diversos metres d'altura. Un dels aspectes constructius de la falla consisteix a elevar, amb materials aptes per a cremar-la, una estructura que pugui suportar el vent i la pluja abans de l'acte de cremar el monument.

Entre els alumnes són freqüents els comentaris, tant en l'inici de les previsions com al llarg del procés de construcció. Açò resulta molt positiu, ja que permet, a partir de les seues observacions, introduir-hi aspectes tan importants com els valors o el respecte a la diversitat i a l'equilibri: "Hem après i provat una cosa nova que esperem que continue passant els pròxims anys, les coses positives que té reciclar", Ainhoa, Hannah, Julio i Adrián (quart d'ESO).

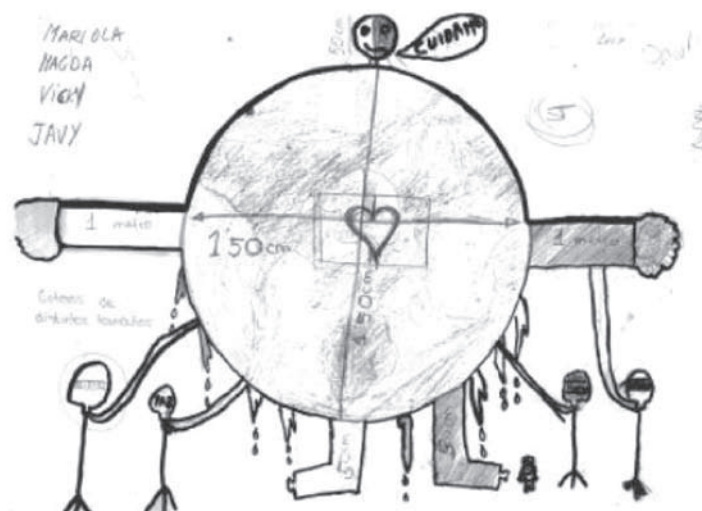
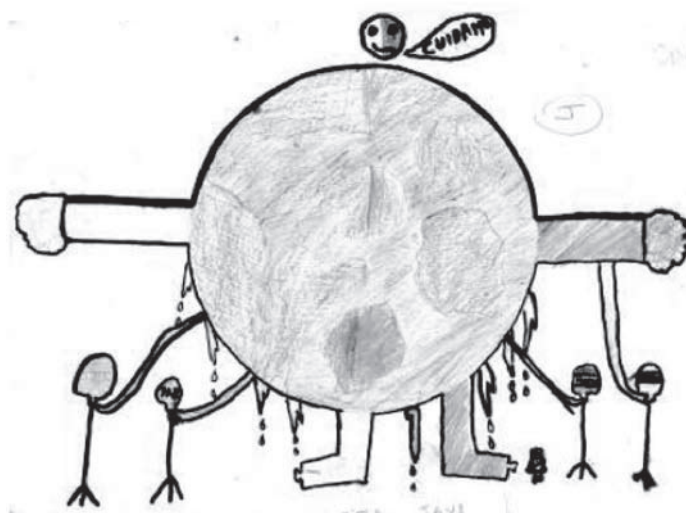
La idea del núvol d'amor va sorgir de Malena, una xiqueta de segon de Primària. Amb el personatge es volia introduir l'amor sostenible. Amb teles, pintures, llana, diaris, cola, cartó, etc. L'estructura tenia boles de diari que formaven el volum. Es pensava que el núvol era sostenible i el van fer amb delicadesa. Amb molt d'esforç ho van aconseguir. Mentre feien el núvol fora de classe i usaven la cua tenien fred a les mans perquè també la cua estava freda (parlem dels mesos d'hivern, en els quals es realitza la falla). També van haver de cosir els cors. Encolar el núvol resultava fàcil. La història tracta d'un núvol d'amor: "al núvol li cauen els cors, que són com llàgrimes pels sentiments que té per la contaminació atmosfèrica", Laura i Iván (EE quart d'ESO).

Personatge del núvol d'amor creat per una alumna de segon de Primària i que també es va incorporar al conjunt de la falla.

La idea del projecte "El món malalt" va sorgir a partir de l'esbós d'un xiquet de primària. La professora de plàstica es va encarregar de mostrar els esbossos seleccionats: "Ens va cridar l'atenció de seguida: un món malalt que

necessitava degotadors per a recuperar-se. Pensem que reflectiria molt bé tot el que volíem expressar", Magda, Mariola, Vicky i Javi (quart d'ESO)

La forma d'explicar verbalment el seu desenvolupament gràfic és la següent: "una silueta del món, les extremitats de la qual estan pintades de dos colors, el blanc que representava la part cuidada del món, i el gris, que segons la nostra opinió és molt més abundant, reflecteix el desgast i la contaminació. Per això el ninot té uns goters amb rètols en què es llig, amor, pau, llibertat i solidaritat, que és segons la nostra opinió el que al món li fa falta". Magda, Mariola, Vicky i Javi (4t ESO)

Quatre alumnes d'ESO elaboren gràficament (fins i tot amb indicacions de construcció) la idea del món malalt aportada per un alumne de Primària.

Ricard Huerta, Loli Soto i Ricard Ramon Camps

En el centre de la silueta hi havia un cor, amb una tapadora entreoberta i dins hi havia com un altre mínimón. Tot això representava que tots tenim el món en el nostre cor i que hem de pensar-hi perquè, si nosaltres no hi pensem i no ens n'ocupem, el món no pensarà en nosaltres. Llavors, perquè fóra més evident el que es volia dir, vam decidir fer un ninot sostenible, usant materials de reciclatge: periòdics, revistes, teles, cartons, pigments naturals i fustes, i d'aquesta manera van quedar reflectides les nostres idees.

Ninot sostenible construït amb materials de reciclatge.

Detall del ninot sostenible. Dins de la silueta del cor apareix un mínuscul planeta terra.

Dins del conjunt d'aportacions que fa l'alumnat també se'ls anima a escriure narracions en les quals s'expliquen, quasi com a contes breus o relats, les seues idees i sentiments: "Això era un nino que portava el món al cor, el portava tan dins que, quan va començar a deteriorar-se a causa de la contaminació, el nino va caure malalt. Llavors la gent conscienciada que volia canviar

el món el va portar a un hospital cridat «sostenibilitat». Allí li van obrir el cor i van observar el deteriorament que estava patint. Així que per a remeiar-ho li van posar uns degotados amb dosis d'amor, pau, llibertat i solidaritat. Hui en dia continua intentant recuperar-se. Depén de nosaltres", Magda, Mariola, Vicky i Javi (quart d'ESO). O bé: "Quan tota la falla estava acabada es podia veure clarament el concepte de sostenibilitat, que era el que es pretenia expressar amb aquest projecte, perquè d'una manera artística la gent se'n conscienciara", Magda i Mariola (quart d'ESO)

Imatge de la falla construïda al pati del centre Escuela 2 de la Canyada (Paterna, l'Horta) el 2007, el tema de la qual va ser la sostenibilitat.

Després d'una setmana de celebracions i festes (que inclouen el mateix muntatge del monument faller) es crema el monument, com

a celebració del final de l'hivern i, per tant, de l'inici de l'estació de la primavera. Aquest moment coincideix amb la festa de les Falles (setmana del 19 de març).

Conclusions

Més enllà del seu caràcter lúdic i festiu, les Falles s'han convertit en un referent sociològic i cultural de València. Des de fa un parell de dècades, els centres educatius s'han apuntat a aquesta manifestació de caràcter popular, en la qual el paper dels educadors d'arts visuals tenen un paper fonamental, tant per la seua aportació des de la tradició de l'art, com pel fet de ser els més indicats per a construir una escultura efímera d'aquestes característiques.

Pensem que aquesta manifestació de la cultura popular hauria de ser tractada amb més interès pels professionals de l'educació artística, els quals de vegades es desinteressen del tema perquè consideren "poc atractiva" la qüestió de les falles. Constituiria un error històric menysprear aquesta manifestació, tenint en compte l'engranatge social que la manté i alimenta. Al mateix temps, es pot introduir en el centre educatiu com un eix motivador que ens porte a reflexionar sobre temàtiques d'actualitat que poden afectar de manera molt directa l'alumnat (i per tant poden suscitar un interès en ells).

Amb el cas analitzat en aquest article demostrarem que la falla en l'escola no ha de ser forçosament un element folklòric o *kitsch*, sinó que pot motivar reflexions de tipus estètic i reivindicacions d'ordre social, polític i cultural. D'aquesta manera, fem partícips els centres educatius d'una realitat molt arrelada en el seu entorn.

Bibliografia

ARIÑO, A. (1992): *La ciudad ritual. La fiesta de las Fallas*, Barcelona - Madrid, Anthropos - Ministerio de Cultura.

GARDNER, H. (1994): *Educación artística y desarrollo humano*, Barcelona, Paidós.

GIROUX, H. (1990): *Los profesores como intelectuales. Hacia una pedagogía crítica del aprendizaje*, Barcelona, Paidós.

GRAEME CHALMERS, F. (2003): *Arte, educación y diversidad cultural*, Barcelona, Paidós.

HERNÁNDEZ, F. (2007): "Las historias de vida como estrategia de visibilización y generación de saber pedagógico", dins Hernández i Vidiella (coord.), *VI Jornades d'Història de l'Educació Artística*, Barcelona, Universitat de Barcelona, pp. 91-110.

HUERTA, R. (2002): "Euromedia Project: enseñando los media en secundaria", *Comunicar. Revista iberoamericana de comunicación y educación*, vol. 18, pp. 157-161.

— (2004): "Academia Fuster, un centro privado de educación artística en Valencia", *Arte, Individuo y Sociedad*, vol. 16, pp. 49-72.

— (2005a): "Lindes creativos en educación artística y medios de comunicación", dins R. Marín (ed.) *Investigación en educación artística*, Granada, Publicaciones de la Universidad de Granada, pp. 421-448.

— (2005b): "Calen falles a l'escola?", *Pensat i Fet*, pp. 54.

— (2007): "Educar desde la mirada crítica", dins R. De la Calle (coord.), *La educación artística y la mirada crítica*, València, Alfons el Magnànim.

RAMON, R. (2005): "Un origen autèntic", *Pensat i Fet*, pp. 6-7.

STOREY, J. (2002): *Teoría cultural y cultura popular*, Barcelona, Octaedro.

WALTER, J. - CHAPLIN, S. (2002): *Una introducción a la cultura visual*, Barcelona, Octaedro.